

ПЕРМАКУЛЬТУРА ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Аргументовано, що аксіологічна абсолютизація особистісного зростання впливає із базових світоглядних імперативів експакультури, які рухали цивілізаційний розвиток від пракультури поклоніння природі до намагання панувати над нею, вдосконалювати її, створювати штучне, й прагнути необмеженого зростання. Показано, що експакультура повинна змінитися пермакультурою, спрямованою на сталий розвиток, створення екоінтерактивних технологій особистісного зростання.

Ключові слова: експакультура, особистісне зростання, пермакультура.

Актуальність проблеми. У сучасній психології всі поняття та категорії мають вельми різноманітний спектр тлумачень. Однак, серед розмаїтого понятійно-категоріального апарату сучасної психологічної науки є такі концепти, які, навіть, на такому тлі контрастно вирізняються особливим розмаїттям своїх тлумачень. Зокрема це стосується поняття «особистісне зростання» [1; 3; 4; 11; 14; 17-20; 22]. Однак попри термінологічні розбіжності виразно спільним є те, що воно для психологів набуває сакрального статусу, своєрідної ікони, на яку починають ревно молитися як теоретики, так і практики. Складається враження, що особистісне зростання це завжди добре, а його відсутність – це погано. Більше того воно настільки добре, що до його досягнення слід прямувати за будь-яку ціну.

У даній статті, поділяючи загалом позитивне ставлення до особистісного зростання людини, ми спробуємо поставити під сумнів переконання щодо його абсолютної цінності, усвідомлюючи, що така позиція дисонує не те, що з усталеною науково-психологічною ментальністю, але й з домінуючим науковим світоглядом взагалі. Ще ширше, така позиція суперечить світоглядними імперативами індустріального і технократичного варіанту нинішнього постіндустріального, або, як ще кажуть, інформаційного суспільства, органічним продуктом яких є сучасна і академічна, і практична психологія.

Нинішній, технократичний варіант інформаційного суспільства відомий канадський економіст Дж. Гелбрейт дуже слушно називав новим індустріальним суспільством і зазначав, що його ментальною основою є віра в абсолютну користь науково-технічного прогресу: «Якщо б було піддано сумніву святість сім'ї й релігії, то це загалом би викликало менше дискусій, ніж якщо б ми засумнівалися в абсолютних достоїнствах технічного прогресу» [7, с. 256].

Ідея особистісного зростання, на наш погляд, впливає з загальної віри в абсолютну позитивність ідеї прогресу загалом, окремими випадками якого і є прогрес науки, прогрес техніки, прогрес людського суспільства і прогрес людської особистості. Проте останніми десятиліттями беззаперечна віра в прогрес, економічне зростання і суспільний розвиток починає розхитуватися у загальнонауковій та загальноцивілізаційній ментальності.

Сьогодні, на наш погляд, відбувається перехід цивілізаційного розвитку від індустріальної до постіндустріальної, інформаційної хвилі цивілізаційного розвитку, як мінімум, у двовекторному варіанті: технократичному та екологічному. Тому ін-

формаційне суспільство може поставати, і поки що переважно постає, у технократичному варіанті нового індустріально суспільства, як порівняно з попереднім є суперіндустріальним. Водночас вже добре увиразнюється й альтернатива суперіндустріалізації у вигляді ідей екологічного, ноосферного суспільства тощо.

Ідея прогресу, що була наріжною у технократичній ментальності, стрімко тепер переосмислюється в науковому світогляді, через усвідомлення «меж зростання» людства в планетарному масштабі та загостренні екологічних проблем, викликаних попередньою індустріальною фазою цивілізаційного розвитку. Виникає ідея сталого розвитку [9; 12] як концептуальна опозиція настанові на необмежене зростання економічне зростання. Аналогічно у психології доцільно поставити на порядок денний і проблему щодо переосмислення світоглядного імперативу абсолютної цінності необмеженого особистісного зростання.

У педагогіці та педагогічній психології цей процес, по суті, вже розпочався і, причому, досить давно і пов'язаний з висуненням та розробкою принципу природовідповідності навчання та виховання [2; 6; 10], який у сучасній педагогічній практиці поки що постійно порушується, причому, у зростаючих масштабах. Одним з найкричущих наслідків зазначеного є набуття сучасним освітнім процесом здоров'яруйного характеру, що намагаються поки що недостатньо успішно компенсувати введенням здоров'язберігаючих технологій, здоров'язберігаючого освітнього середовища тощо.

Однак, останнім часом концепт «природовідповідності» почав застосовуватися не лише в педагогіці, але й в інших сферах і, зокрема, в сільському господарстві, де окрім поняття «природовідповідне землеробство» використовується аналогічний йому термін «перманентне сільське господарство», «перманентна агрокультура», або скорочено «пермакультура» [5; 13; 21]. При цьому останнє скорочення не просто втратило вказівку на аграрну сферу, але вийшло за її межі, створивши, як на наш погляд, можливість для концептуалізації особливого типу людської культури взагалі.

Один із фундаторів теорії та практики пермакультури Б. Моллісон зауважував: «Сам по собі цей термін не тільки є скороченням від слів «довготривале сільське господарство» (англ. **permanent agriculture**), але означає «довготривалу культуру», бо при відсутності відповідної сільськогосподарської

бази та етики землекористування культура не може існувати упродовж довгого часу» [13, с. 3].

Проводячи аналогії можна припустити існування перманентної психологічної культури особистісного зростання. Однак зауважимо, що аналогія між типом агрокультури і психокультурою особистості не настільки поверхові, як ще може видатися на перший погляд, бо вони впливають із спільного світоглядного коду і нерозривно пов'язані одна з одною у контексті унітарного паттерну культури в цілому. Адже основу як матеріальної, так і духовної культури складають певним чином організовані концептуальні формули, які визначають аксіосферу людини, архетипи та стереотипи її мислення, діяльності та поведінки, які попри наявність певного діапазону мінливості усталено передаються з покоління до покоління.

Метою даної статті є наукова екстраполяція концепту «пермакультура» у сферу психологічної теорії та практики, розмежування перманентних та полярних йому неперманентних форм особистісного зростання, природовідповідні та контприродовідповідні його форми психологічних культур.

Виклад результатів теоретичного аналізу проблеми. Велике розмаїття в тлумаченнях поняття «особистісне зростання» можна розрізнити за мірою широти їх змістовного поля. У широких випадках вживання терміну «особистісне зростання» воно виступає, фактично, тотожне поняттю «розвиток особистості». При цьому особистості як суб'єкта суспільних відносин може як розмежовується на професійне і особистісне зростання, що буває найчастіше, а може й розглядатися у злитій чи об'єднаній формі, що, зокрема проявляється в термінах особистісно-професійне зростання, особистісне професійне зростання.

У більш вузьких тлумаченнях «розвиток особистості» і «особистісне зростання» розмежовуються. Так, зокрема І.С. Булах, вважає, що взаємозв'язок понять «розвиток особистості» та «особистісне зростання» хоч і є тісний, але смислові акценти в них досить різні. «Розвиток особистості – це постійні змінення, переходи, перетворення родових, соціально-типологічних властивостей в індивідуальні, особистісно-смислові її якості, що виникають в ході онтогенезу... Особистісне зростання корелює з розвитком у напрямі самореалізації та самоактуалізації людини» [3, с.33.].

Акцентування моральних на моральних та духовних складових є досить поширеним підходом до концептуалізації феномену особистісного зростання. Зокрема це характерно для робіт Е. Помиткіна, який аргументує, що духовний розвиток доцільно розглядати як вершинну складову особистісного зростання, коли цей процес набуває ознак саморозвитку. Сам же процес духовного розвитку особистості, на його думку, невід'ємно пов'язаний з упорядкуванням ідеалів, цінностей та смислів, що спрямовується на досягнення гармонії в ціннісно-смисловій сфері особистості, переборення криз і протиріч, різноспрямованості ідеалів, цінностей та віднаходження конструктивних життєвих смислів [19].

У дослідженні О. О. Любченко розуміння «особистісного зростання» як визволення, винайдення себе і свого життєвого шляху, самоактуалізацію і розвиток усіх основних особистісних атрибутів, серед яких найголовнішим особистісним атрибутом, ключовим фактором особистості та носієм людяного в людині, вважається Дух людини, а відтак особистісне зростання тлумачиться як, насамперед духовне зростання, «винайдення свого шляху до Бога, це визволення свого духу з полону пристрастей та хибних цінностей» [11, с.9].

Результатом же особистісного зростання, при вузьких тлумаченнях виступає не просто набуття знань та умінь, збагачення професійного та життєвого досвіду, а досягнення високого рівня особистісної зрілості як вищого прояву самоактуалізації особистісного потенціалу людини, що формує її як суб'єкта власного життєздійснення, професійної та суспільної діяльності. Як підкреслює Т.М. Титаренко: «Психологічним змістом особистісного зростання є пошук себе і свого життєвого призначення, побудова такого життєвого шляху, який би задовольняв людину, якомога повніша самоактуалізація» [22, с. 336].

Однак при всьому багатоманітті концептуального спектру широких і вузьких тлумачень, зазвичай обходиться увагою та очевидна обставина, що особистісне зростання є не лише реалізацією чи самоактуалізацією особистісного потенціалу людини, але й витратою людиною її внутрішніх та зовнішніх ресурсів. У останньому випадку йдеться про ресурси суспільства та довкілля, природи, які мають так чи інакше обмежений характер. І ця витрата ресурсів або темп їх витрати може бути як виснажуючи для людської природи, суспільства та природи довкілля, так і таким, що або зберігає ресурси, а то й, навіть, збагачує. Тобто в особистісному зростанні є не лише шанс отримання позитивного результату, але й ризик негативних наслідків, чи досягнення бажаного надто дорогою ціною.

На ризикованість процесу особистісного зростання поки, що не прийнято звертати увагу. Виключенням є роботи Т.М. Титаренко, яка делікатно звертає увагу на таку обставину: «Самоцінне переживання відповідності собі, наявному рівневі та темпу розвитку, переживання постійної невимушеної чутливості до довкілля, реальне відчуття кожної миті існування, своєї влади над собою і, водночас, своєї долі є станом Одиссея, який успішно долає небезпечний рубіж між Сциллою і Харибдою особистісного зростання» [22, с.337]. Дещо далі вона підсумовує: «Отже, самотворення – найістотніша життєва потреба і найнебезпечніша та найвідповідальніша діяльність» [22, с.338].

Продовжуючи використовувати дуже влучні метафори Сцилли і Харибди особистісного зростання, хотілося б зазначити, що Одиссею, згідно легенди, їх вдалося успішно пройти. Але згідно тієї з легенди було й чимало таких, яким, як на відміну від Одиссея, цього зробити не вдалося. Тому можна навести численні приклади. У відомого сатирика М. Зощенка є дуже цікавий для психології науково-художній доробок під назвою «Повернена молодість» [8], у якому він, хоч і не вживає терміну «особистісного зростання», тим не менше аналізує проблеми творчого та

особистісного зростання, насамперед, відомих письменників, митців, науковців тощо. Вони безперечно досягли високих результатів у справі особистісного зростання, але ціна за багатьох випадках була досить високою.

У якості ж ресурсу він розглядає психічне та фізичне здоров'я видатних особистостей, яким вони досить часто користувалися вкрай марнотратно. М. Зоценко аналізує на біографічному матеріалі численні випадки, коли нерідко людина, проживши 35 років, стає дряхлою та виснаженою, кидає роботу, живе в тягар собі й людям, не зумівши повернути собі молодості. При цьому він зазначає, що аналогічні процеси спостерігаються не лише серед видатних людей, але й пересічних. Особливо часто картини бурхливого згасання, складніших і незбагненніших хвороб, ще більш жакливу меланхолію, розчарування, презирство до людей та іпохондрію та ще більш ранню смерть можна спостерігати на великому інтелігентському фронті, порівняно з аналогічними явищами в робітничому середовищі. На думку М. Зоценко, вони гинуть від розладу нервів, яке створює надалі розлад роботи всього організму. Цей розлад нервів відбувається з двох причин. Перша - душевний конфлікт, суперечності, які спричиняють перевтому від постійних нав'язливих або важких думок щодо суспільних та особистих проблем. Друга - професійне перевтома мозку. Проте в обох випадках, вся справа, за деяким винятком, лежало в тих соціальних установах, які існували. Уміння ж жити всупереч їм властиво надзвичайно небагатьом людям [8].

Серед видатних людей, біографії яких аналізує М. Зоценко, на його думку, виокремлюються виразно дві групи життєвих шляхів. Перша - значно коротших ніж у середньому буває тривалість людського життя. Друга, на жаль, менш чисельна, - це ті кому вдалося зберегти міцне здоров'я і прожити життєвий шлях більш тривалий ніж у середньому. З'ясовуючи причини таких відмінностей він вбачає їх у наступному. Якщо творчий працівник вчасно збагнув серйозну шкоду надмірно інтенсивної розумової праці, особливо в стані натхнення, яке маскує перевтому, і почав її балансувати режим праці та відпочинку та зрівноважувати достатньою мірою інтелектуальну активність фізичною, підтримувати здоровий спосіб життя, то він скоріше попадав до другої групи.

Ще важливим було те, щоб творча людина використовувала підвищену потужність свого мислення та уяви на адекватне розв'язання внутрішньособистісних конфліктів та протиріч, а не на їх ускладнення та заплутування. І якщо до міркування М. Зоценка долучити концепцію сучасного російського психолога А. Орлова про розмежування мислення на саногенне, що веде до здоров'я, та патогенне, що створює умови для погіршення здоров'я та появи хвороб [16], то можна сказати, що для творчої людини існує небезпека застосувати потужність свого мислення й уяви не в саногенному, а в патогенному напрямку, внаслідок чого руйнація психічного та фізичного здоров'я може сягати істотно більших розмірів ніж у менш обдарованої особистості.

Тобто упорядкуванням ідеалів, цінностей та смислів, спрямованих на досягнення гармонії в ціннісно-

смісловій сфері особистості, відшукування дороги до себе та до Бога, самоактуалізація, самотворення, як пересвідчує життя далеко не завжди йде в саногенному форматі й веде до переборення криз і протиріч в ідеалах, цінностях та життєвих смислах, але нерідко може збиватися у патогенному напрямку фатально виснажуючи в процесі особистісного зростання ресурси суб'єкта й сягнувши, навіть, непересічних висот у такі шуканнях розплачуються за них фатально дорогою ціною.

Одним словом, можна провести аналогію з використанням землі сільському господарстві. Останнє може бути таким, яке може виснажувати землю і більш чи менш швидко втрату родючості, а то її ерозію, що зазвичай і буває як в традиційному, а, особливо, в індустріальному землеробстві. У природних же екосистемах родючість ґрунту, на відміну від агроценозів, не те що не зменшується, а, навіть, поступово збільшується.

Досить довго природоруйнуючі форми землеробства здавалися безальтернативними. Однак у XX столітті виникли й почали розвиватися так звані системи перманентної агрокультури, у яких агроценози будуються за принципами аналогічним, що у природних біогеоценозах. І у таких агроценозах, які, на нашу думку, точніше було б назвати не агро- а пермаценозами, родючість ґрунту як і в природі не падає, а нарощується, а сама екосистема не деградує, а, навпаки, може, навіть, розвиватися, збільшуючи видову біорізноманітність, організованість екосистемних зв'язків, саморегульованість тощо.

Однак, також приходить усвідомлення, що підхід до сільського господарства у формі пермакультури, є чимось значно більшим ніж просто різновид агрокультури, це новий тип культури взагалі, яка вже досить давно домінує упродовж всього періоду цивілізаційного розвитку. Для означення такого домінуючого типу культури ще не запропоновано відповідного концепту. Це спонукає нас заповнити вказану прогалину. Нам видається, що домінуючи до цих під тип агрокультури при всьому розмаїтті його форм можна назвати експансивним сільським господарством, а всю культуру в цілому, невід'ємною складовою якої він є, можна назвати експансивною культурою, або скорочено експакультурою.

Таким чином, у глобальному плані можна виокремити два типи людської культури: пермакультура і експакультура. Останній тип і є тим, який панує на землі вже більше 10 тисяч років, витісняючи культуру привласнюючої економіки, яку назвемо пракультурою.

Паростки пермакультури вже неодноразово пробували пробитися на тлі панування експакультури, однак умови для їх розвитку склалися лише наприкінці XX початку XXI, коли подальший розвиток експакультури почав реально загрожувати екоцидом людства. До того світоглядні імперативи не вписувалися у формат тотально домінуючого світогляду експакультури, яка до тепер неухильно нарощувала темпи свого розвитку і лише виникнення та посилення внаслідок цього екологічної кризи почало породжувати перші сумніви в ній та пошуки альтернативних варіантів

розвитку, відкривши для паростків пермакультури простір та перспективу для розвитку.

Виходячи з такої світоглядних орієнтирів можна виокремити експансивне і перманентне особистісне зростання, які випливають з двох типів культур, і, відповідно, у технологічному плані розмежувати експакультуру та пермакультуру особистісного зростання. Їх відмінності ще треба досягнути, але у першому наближенні вони полягають у наступному.

По-перше, експакультура орієнтується на досягнення максимуму особистісного зростання (як і отримання максимуму від природного довкілля, навіть ціною його перевиснаження), а пермакультура на досягнення оптимуму. Довгострокова ж ефективність особистісного зростання або не береться до уваги, або свідомо приноситься в жертву. У К. Хорні цей аспект експакультури особистісного зростання визначається як невроз, який є протилежністю того, що ми пропонуємо описувати як перманентне особистісне зростання. Невротичний процес, на її думку, це особлива форма людського розвитку, надзвичайно невдала через розтрату творчої енергії, чим не тільки якісно відрізняється від здорового зростання, але й прямо протилежна йому у багатьох відношеннях. За сприятливих умов енергія людей йде на здійснення їх власного потенціалу. Однак під дією внутрішнього примусу головна частина енергії може відчуватися на перетворення себе в абсолютну досконалість, коли ніщо менше, ніж богоподібна довершеність, не вгамовує гордості людини [24].

По-друге, експакультура зорієнтовує, насамперед, на панування людини над природним довкіллям, так і над власною людською природою, тоді як пермакультура на співробітництво та створення умов для саморуху процесів як в екосистемах, так і людській природі, тобто актуалізації та самоактуалізації. У перманентній агрокультурі, її філософія, як підкреслює Б. Моллісон, передбачає співробітництво з Природою, а не боротьбу з нею, а якщо ми атакуємо її, то в кінцевому рахунку руйнуємо самих себе. Гармонія з природою можлива лише за умови відмови ідеї панування над нею і розгляду людини як центру світобудови. Все що ми робимо щодо інших видів зрештою, ми одночасно робимо й по відношенню до самих себе [8].

Аналогічно людська особистість це також не лише об'єкт для довільного нічим не обмеженого самотворення суб'єкта. Становлення людської особистості ґрунтується на базі певного людського потенціалу, який як і довкілля є також витвором природи, а не лише самої людини та суспільства. Нерідко до того як людина прагне до панування над довкіллям, іншими людьми у суспільстві, вона і сама собі прагне стати паном і використовувати щодо себе досить істотні дози примусу. Зокрема це відображається у відомій фразі: «Найсильніший той, то спромігся отримати перемогу над собою»

Безперечно ідея владарювання над собою не позбавлена конструктивного смислу, якщо тут не має місця передозування. Вже згадувана вище К. Хорні зазначає, будь-який різновид примусу може з легкістю спрямувати конструктивну енергію в неконструктивне а то й навіть деструктивне русло, пород-

жуючи невроз. Прагнення до самоздійснення не потребує ні внутрішньої гамівної сорочці для людської безпосередності, ні батогів внутрішніх приписів, що підганяють до досконалості. Вона закликає спрямувати суб'єктність свого саморозвитку не на вижимання з себе максимуму й досягнення перфекціоністських стандартів владарювання над собою, а поваги до закладеної природою і співробітництва з нею [24].

По-третє, експакультурі притаманне меншовартісне ставлення до природи, особливо, дикої, й гіперболізація вищовартості того, що створене або перетворено людиною. По-суті, цивілізація й зароджувалася, насамперед, опозиціонування себе природі: «Римська культура, як грецька, не надто цінувала первозданну природу. – писав відомий історик Європи М. Молінарі. – В системі цінностей, напрацьованої грецькими та римськими мислителями, вона займала скромне місце, будучи протилежністю цивілізації, а це поняття, в свою чергу, пов'язано, навіть, етимологічно, з поняттям «цивітас» міста, тобто певного штучного порядку, створеного для того щоб виділитися з природи і віддалитися від неї. Ця практична культура викроїла з ідеального простору впорядковану, добре організоване, прилягаюче до міста село, яку латиняни називали *агел*, сукупність оброблюваних земель, різко відділену від *saltus*, природи первозданної, не-людської, не-міської, не-виробничої. Існували, звичайно, побічні форми використання необроблюваних земель: лісне та болотне господарство були, без сумніву, більш розвинутими, ніж це можна було припустити, спираючись на джерела. Але вони були саме побічні, маргінальні промисли, якщо можна так виразитися «підпільні», якоюсь мірою приховані, не висвітлювані в літературі, ідеологічно спрямованої на прославлення інших цінностей: цивілізації, міста, сільського господарства, підпорядкованого місту «міському ринку, міським споживачам» [15].

Тобто розвиток цивілізації йшов, насамперед, у форматі експакультури, наростаючого відчуження від природи й відхід від спорідненості люди з природним довкіллям, яке мало місце в пракультурі. Якщо експакультура є діалектичним запереченням, антитезою пракультурі, то пермакультурі, на наш погляд, є діалектичним синтезом. Стосовно особистісного зростання це означає, що людина знов повинна повертатися до природи й інтегруватися з нею вже на більш вищому, ніж в пракультурі рівні. Тому пермакультура особистісного зростання це не просто налаштоване на оптимум, а не максимум самотворення, на основі співробітництва з власною людською природою, а не панування над нею, а творення себе через творення своєї життєвої екосистеми і екосистеми через самотворення власної особистості, створення особистого пермаценозу як форми конструктивного життєвого світу особистості.

Висновки. Особистісне зростання як у широкому, так і вузькому розумінні цього терміну є процесом у якому задіюються ресурси людської природи та природи довкілля, а тому його повинні результати повинні розглядатися не абсолютно, а відносно їх «ресурсної ціни». Аксиологічна абсолютизація особистісного зростання впливає із базових світоглядних імперативів експакультури, які рухали ци-

вілізаційний розвиток від пракультури поклоніння природі до намагання панувати над нею, вдосконалювати дане природою, створювати штучне, контрприродне, дистанціюватися від природи й прагнути максимуму та необмеженого зростання.

На сучасному етапі конструктивний потенціал експакультури вичерпується, породжуючи екологічну деградацію довкілля, невротизацію особистості й погіршення соматичного здоров'я людини. За таких умов експакультура повинна змінитися пермакультурою, спрямованою на співробітництво з природою,

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев А.С. Фасилитация личностного роста / А.С. Андреев. – Симферополь: Н. Орианда, 2012. – 212 с.
2. Бондаренко, Ю. О. Ідея природовідповідного виховання в педагогіці А. Дістервега. // Науковий часопис. — К., 2012. — Вип. 15 (25). — С. 76-79.
3. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків : Автореф. дис... д-ра психол. наук / І. С. Булах; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. - К., 2004. - 42 с.
4. Булах, І. С. Специфіка становлення моральної самосвідомості підлітків як умови їх особистісного зростання. // Проблеми сучасної психології. — Кам'янець-Подільський, 2012. — Вип. 16. — С. 75-84.
5. Вайтфилд П. Пермакультура – что это? [Електронний ресурс] / П. Вайтфилд. – СПб: Изд-во Гражданских инициатив г. С. Петербурга, 1993. – 22 с.
6. Васянович, Г. Принцип природовідповідності: від Я.Коменського до А.Дістервега. // Вісник. — Львів, 2002. — Вип. 16, ч. 2. — С. 141-151.
7. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество / Гэлбрейт Дж. - М.: ООО «Издательство АСТ»; ООО «Транзит книга»; СПб: Terra Fantastica, 2004. - 602 с.
8. Зоценко М. М. Письма к писателю. Возвращенная молодость. Перед восходом солнца: Повести // Сост. и вступ. статья Ю. В. Томашевского. - М.: Моск. рабочий, 1989. - 543 с.
9. Ключко, В. Г. Сталий розвиток як концепція суспільного прогресу. // Вісник. — Х., 2012. — Серія «Економічна». — С. 19-25
10. Кравцов, В. Ідеї В.І.Вернадського та В.О.Сухомлинського в контексті природовідповідного виховання (порівняльний аналіз). // Наукові записки. — Кіровоград, 2002. — Педагогічні науки. — С. 161-166.
11. Любченко О. О. Вплив методів православної автотрансформації на особистісне зростання : Автореф. дис... канд. психол. наук / О. О. Любченко; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. - К., 2004. - 20 с.
12. Медоуз Д. Пределы роста. 30 лет спустя: учеб. пособие по дисциплине вуз. компонента для студ., обучающихся по спец. 020801 (013100) "Экология", 020802 (013400) "Природопользование" и по

сталий розвиток наближення до природи, створення природовідповідного середовища та природовідповідних технологій особистісного зростання і в тому числі екоінтерактивних, де особистісне зростання розглядається у реципрокному взаємозв'язку з еко-топом екзистенціювання особистості.

Перспективи подальшого дослідження можуть полягати у розробці екоінтерактивних технологій особистісного зростання.

направлению 020800 (511100) "Экология и природопользование" / Д. Медоуз, Й. Рандерс, Д. Медоуз — М. : Академкнига, 2008. — 342 с.

13. Моллисон Б. Введение в пермакультуру / Б. Моллисон. – Донецк : Юго-Восток, 2001. – 266 с.

14. Молчанов, Ю. В. Особистісне зростання персоналу. // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. — Запоріжжя, 2011. — Вип. 51. — С. 240-246.

15. Монтанари М. Голод и изобилие: история питания в Европе. /М. Монтанари. – СПб: Изд-во: Alexandria, 2009. - Серия: Становление Европы. - 279 с.

16. Орлов Ю.М. Мышление, дарящее здоровье и успех // Воспитание школьников. - 1992. - г 6. - С. 3-6.

17. Основи особистісного зростання майбутнього педагога : навч. посіб. з інтегр. спецкурсу для студ. ф-ту почат. навчання / уклад.: Т. М. Северіна; Хмельниц. гуманіт.-пед. акад. - Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2011. - 133 с.

18. Панченко С. М. Психологія самоздійснення особистості у дорослому віці : монографія / С. М. Панченко; НАПН України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. - Суми : Панасенко І. М., 2013. - 416 с.

19. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія / Едуард Помиткін. – К.: Наш час, 2007. – 280, [2] с

20. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / ред.: Н. В. Чепелева; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. - К., 2013. - 275 с. - Бібліогр.: с. 258-271.

21. Рябова Н. Перманентная культура или Ты сам дизайнер своей жизни / Н. Рябова // Адукатар, 2004. – г 3. – С. 33 – 39.

22. Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості: Навч. Посібнику 2-е вид. – К.: Каравелла, 2013. – 372 с.

23. Хольцер З. Пермакультура Зеппа Хольцера. Практическое применение для сада, огорода и сельского хозяйства. Часть 1. / З. Хольцер – Орел: С.В. Зенина, 2009. — 160 с.

24. Хорни К. Невроз и личностный рост. Борьба за самореализацию. — СПб.: совместное издание Восточно-Европейского института психоанализа и Б.С. К., 1997. — 316 с.

REFERENCES

1. Andreiev, A.S. (2012) Fasilitatsiia lichnostnoho rosta [Facilitation of personal growth]. Simferopol: N. Orianda [In Russian]

2. Bodarenko, Y.O. (2012) Ideia pryrodovidpovidnoho vykhovannia v pedahohitsi A. Disterveha [The idea of nature appropriate education in the pedagogic of Dis-

terveg] *Naykovyi chasopys - Scientific journal*, 15, 76-79 [In Ukrainian]

3. Bulakh, I.S. (2004). Psykholohichni osnovy osobystisnoho zrostantia pidlitkiv [Psychological basis of personal growth of adolescents]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: NPU named after Drahomanov [In Ukrainian].

4. Bulakh, I.S. (2012). Spetsyfica stanovlennia moralnoi samosvidomosti pidlitkiv yak umovy ikh osobystisnoho zrostantia [The specificity of the formation of moral identity teenagers as their personal growth conditions]. *Problemy suchasnoi psykholohii - Problems of modern psychology*, 16, 75-84. [In Russian]

5. Vaitfeld, P. (1993). Permakultura- chto eto? [Permaculture - What is it?] Saint Petersburg: Izd-vo grazhdanskikh initsiativ [In Russian].

6. Vasianovych, G. (2002). Pryntsyp pryrodovidpovidnosti: vid Ya. Komenskoho do A. Disterveha. [Principles of compliance with nature from Ya. Komenskyi to A. Disterveh.] *Visnyk – Bulletin*, 16, 229-241. Lviv [In Ukrainian].

7. Gelbreit, Dzh. (2004). *Novoe industrialnoe obshchestvo [New industrial society]* M.: OOO "Izdatelstvo AST"; OOO "Franziz kniha"; Saint Petersburg: Terra Fantastica [In Russian]

8. Zoshchenko, M.M. (1989). *Pisma k pisateliu. Vozvrashchennaia molodost. Pered voskhodom solntsa: povesti.* [Letters to the writer. Returned youthfulness. Before sunrise: stories]. Moscow: Mosk. rabochii [In Russian].

9. Kliuchko, V.G. (2012). Stalyi rozvytok yak kontseptsiiia suspilnoho prohresu [Sustainable development as a concept of social progress] *Visnyk – Bulletin*, X, 19-25. Seriiia «Ekonomichna» [In Ukrainian].

10. Kravtsov, V. (2002). *Idei V.I. Vernadskoho ta V.O. Sukhomlynskoho v konteksti pryrodovidpovidnoho vykhovannia (porivnialnyi analiz)* [Ideas V.I. Vernadsky and V.O. Sukhomlynskoho in the context of corresponding nature education (comparative analysis)] Kirovohrad: Pedahohichni nauky [In Ukrainian].

11. Liubchenko, O.O. (2004). Vplyv metodiv pravoslavnoi avtotransformatsii na osobystisne zrostantia [Effect of methods of Orthodox auto transformation on the personal growth] *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].

12. Medouz, D. (2008). *Predely rosta. 30 let spustia [Limits to growth. 30 years later]* Moscow: Akademknyha [In Russian].

13. Mollison, B. (2001). *Vvedeniie v permakulturu [Introduction to Permaculture]* Donetsk: Yuho-Vostok [In Russian].

14. Molchanov, Yu.V. (2011). *Osobystisne zrostantia personalu. Sotsialni tekhnolohii: aktualni problem teorii i praktyky [Personal growth staff. // Social technologies: issues of theory and practice]*. Zaporizhzhia [In Ukrainian].

15. Montanari, M. (2009). *Holod i izobilie: istoriia pitanniia v Yevrope [Hunger and abundance: nutrition history in Europe]*. Saint Petersburg: Alexandria [In Russian].

16. Orlov, Yu.M. (1992). *Myshleniie, dariashcheie zdorovie i uspek [Thinking, giving health and success]*. Vospitaniie shkolnikov [In Russian].

17. Severina, T.M. (2011). *Osnovy osobystisnoho zrostantia maibutnoho pedahoha [Fundamentals of personal growth of future teachers]* Khmelnytskyi: Khmelnyts. humanit.-ped. Akad., KhHPA [In Ukrainian].

18. Panchenko, S.M. (2013). *Psykholohiia samozdiisnennia osobystosti u doroslomu vitsi [Psychology self-realization of personality in adulthood]* Sumy: NAPN Ukrainy Instytut psykholohii im. H.S.Kostiuka [In Ukrainian].

19. Pomytkin, Ye.O. (2007). *Psykholohiia dukhovnoho rozvytku osobystosti [Psychology of spiritual development of personality]* Kyiv: Nash chas [In Ukrainian].

20. Chepeleva, N.V. (2013). *Rozuminniia ta interpretatsiia zhyttievoho dosvidu yak chynnyk rozvytku osobystosti [Understanding and interpretation of experience as a factor in the development of personality]* Kyiv: Instytut psykholohii im. H.S.Kostiuka [In Ukrainian].

21. Riabova, N. (2004). *Permanentnaia kultura ili ty sam dizainer svoiei zhizni [Permanent culture or You are the designer of your life]*. Adukat, 3 [In Russian].

22. Tytarenko, T.M. (2013). *Suchasna psykholohiia osobystosti [Modern psychology of personality]* K.: Karavella [In Ukrainian].

23. Kholtsers, Z. (2009). *Permakultura Zeppa Kholtsersa. Prakticheskoie primeneniie dlia sada, ogoroda i selskogo khoziaistva [Sepp Holzer's Permaculture. Practical application for garden and agriculture. part 1]*. Orel: S.V.Zenina [In Russian].

24. Khorni, K. (1997). *Nevroz i lichnostnyi rost. Borba za samorealizatsiiu [Neurosis and personal growth. The struggle for self-realization]* Saint Petersburg: sovmestnoie izdaniie Vostochno-Yevropeiskoho instituta psikhoanaliza I B. S. K. [In Russian].

И. Г. Батраченко, А. А. Плошинская

ПЕРМАКУЛЬТУРА ЛИЧНОСТНОГО РОСТА

Аргументировано, что аксиологическая абсолютизация личностного роста вытекает из базовых мировоззренческих императивов экспаккультуры, которые двигали цивилизационное развитие от пракультуры поклонения природе к стремлению властвовать над ней, совершенствовать ее и создавать искусственное, стремится к неограниченному развитию. Показано, что экспаккультура, должна смениться пермакультурой, направленной на устойчивое развитие, создание экоинтерактивных технологий личностного роста.

Ключевые слова: экспаккультура, личностный рост, пермакультура.

I. G. Batrachenko, A. A. Ploshynska

PERMACULTURE OF PERSONAL GROWTH

The possibilities of scientific extrapolating concept "permaculture" in the field of psychological theory and practice were considered, separation of permanent and it nonpermanent polar forms of personal growth. It is proposed to separate three types of human culture in general: permaculture, ekspaculture and praculture. In accordance to differentiate ekspaculture and permaculture of personal growth. Their differences consists in the fact that ekspaculture focused on achieving maximum of personal growth (and getting maximum from the natural environment, even at the cost of its exhaustion) and permaculture focused on achieving the optimum. Long-term effectiveness of personal growth not taken into account or consciously is sacrificed. Ekspaculture focuses on human dominion over the natural environment and their own human nature and permaculture on cooperation with nature and creating the conditions for self-movement processes both in ecosystems and human nature. Typical for ekspaculture is lower cost of relation to nature, especially wildlife, and exaggeration of higher cost that created or transformed by human.

It is proved that the development of civilization was first of all in the form of ekspaculture, increasing alienation from nature and leaving from human affinity with environment that took place in praculture. If ekspaculture is dialectical negation, the antithesis of praculture then permaculture is dialectical synthesis. Regarding personal growth, this means that a person must again return to nature and to integrate with it on a higher level than praculture. Permaculture of personal growth set to optimum, not maximum of self-creation, is based on the cooperation with their own human nature, but not domination on it, and creation and carries itself through the creation of own ecosystems and ecosystem through self-creation, creating personal permacoenosis as a form of constructive life world of the individual.

Keywords: ekspaculture, permaculture, personal growth.

Подано до редакції 25.06.2014
